

Václav Skála

Jak Polná ke jménu přišla

P. František Pojmon odvozoval původ místního jména (toponyma) od slova „pole“ ve všech jeho podobách, jako pole vyrvané lesu, polní stráž na zemské hranici apod. Vycházel z údajů Jungmannova a Riegrova slovníku.

Regionální historik MUDr. Karel Turecký se mimo to zabýval otázkou dvojího vyjadřování POLMNA, POLNA, POLMNÁ, POLNÁ. Domníval se, že jde o odlišení názvů hradu a města. Vycházel z vlastních překladů různých dochovaných listin.

Další výklady vycházely z asimilace hlásek a transformace slov ve sledu POLOM - POLOMNÁ - POLMNÁ - POLNÁ.

Vyskytují se i názory, že „polmna, polna“ nebo jiná varianta může znamenat v latině „cestné, mýtné, clo či strážné“.

Která z možností je nejpravděpodobnější? Existuje ještě jiná možnost, jak si vysvětlit vznik názvu města Polná? Je vůbec možné dopátrat se správného výkladu?

Pomůže nám moderní věda o původu zeměpisných názvů a pojmenování – toponomastika – a její odvětví. Společně s příbuznými obory se pokusme vyhodnotit známé skutečnosti.

Největší a základní chybou bylo odvozování názvu ze současného jazyka. Rovněž použité překlady z latiny byly z doby, kdy se rozbor prováděl. Tak se stalo, že MUDr. Karel Turecký se vlastně stal zajatcem i obětí své dokonalé znalosti gramatiky latiny i soudobé češtiny. Stejně tak i další historici a badatelé, zabývající se výkladem původu názvu POLNÁ, podlehli stále ještě trvajícím národovosti, hraničící až s nacionalismem. Žádný z nich nedokázal připustit, že soudobá čeština je zcela jiná než ta předchozí a stará.

Nejprve přestaňme hledat rozlišení v délce samohlásek. Diakritiku (háčky a čárky) zavedl až Jan Hus († 1415). Nehledejme ani rozdíly ve tvaru Polna (á), Polny (ý), Polné... Tvary jako „z Polný“, „v Polný“, „polenskej“ apod., jež považujeme za nespisovné, byly ještě v 19. století běžné a dá se připustit, že spisovné...

Víme tedy, že musíme použít jazyk před 15. stoletím, tj. staročeštinu a staroslověnštinu – ve 14. století ještě velmi podobné tvarově, významově i zvukově s chorvatštinou, lužičtinou a jinými jazyky.

Pokusme se hledat význam slova POLE. Všechny tyto výše jmenované jazyky užívaly tvar „polje“, „poľe“ ve významu „rovina“, „plánina“, proto se hodilo spojení – válečné pole. V souvislosti se zemědělstvím se POLE ještě neužívalo. Slovo „polní“ mělo, a v chorvatštině i lužičtině dodnes má, význam „pohlavní“. Podle Jungmanna a Pojmona by tak byla pohlavní stráž.

Proč se ale používal také výraz POLMNA (z POLMNY) nebo také často POLM (ještě v 17. století je pod dobovými rytinami často uvedeno „POLNA vulgo POLM“)? Jaký je jeho význam? Nejedná se o zkomoleninu? Jestliže slovo tohoto tvaru není ani v současné chorvatštině nebo lužičtině, musíme hledat ve staročeštině a staroslověnštině. Ale jak? Ucelené slovníky neexistují! Na případné dotazy nedokáže, nebo nechce uspokojivě odpovědět ani Ústav pro jazyk český. Nezbývá, než hledat v dochovaných textech. Tím však vzniká další problém. Staroslověnština psaná hlaholicí zanikla v průběhu 11. století. Krátce byla oživena za vlády Karla IV., avšak vždy se jednalo o liturgické texty, misály apod. Literární texty se dochovaly pouze dva: *Legenda o svatém Václavovi* a *Legenda o svaté Ludmile*. Protože se i v českých zemích na dlouhou dobu zabydlela latina jako „psací“ jazyk, nejsou dochovány ani známy žádné staročeské texty. Pokud někdo namítá, že ano, jde vždy o pozdější prepisy a překlady převážně z němčiny. Ostatně i Kosmas či tak řečený Dalimil vycházeli z pramenů vzniklých v Bavorsku a Kyjevě. Tady jsem byl s pátráním u konce.

Ukázalo se však, že náhoda je nečekaná a všemocná. Asi o tři roky později, za zcela jiných okolností a ze zcela jiných důvodů, jsem měl možnost prohlížet si některé písemnosti v Památníku národního písemnictví na Strahově. Do rukou se mi dostalo torzo legendy o svatém Prokopovi. Snad to byl opis originálu, psaného sice cyrilicí, ale staroslověnsky. Pořízen byl v Kyjevě někdy na přelomu 13. a 14. století. V textu mě zaujala dvě slova: ... U POLMNA DRVA (jsou psaná cyrilicí s použitím měkkých jerů u písmen L a R). Bylo to ve větě: „Mnich čekal u zlomeného stromu“. Náhoda byla štědrá. Ještě týž den jsem našel v jednom opise – variantě „Dalimilovy kroniky“ – slova POLMNY DRVA. Byl to rukopis, nikoliv tedy soudobý překlad, a nebylo to v souvislosti s městem Polná. Mohl jsem si to jen opsat, fotografování zde není povoleno a kopírky tehdy nebyly. Ostatně nejde to ani dnes.

Víme tedy, že výraz POLMNO DRVO a POLMNA DRVA znamená „polámané (zlomené) stromy“. Výraz „dřvo“ ve významu strom se používal ještě v 18. století! Ze slova „polmno“ vzniklo desimilací slovo „polom“.

Co z toho plyne? Původní název místa byl POLMNA. Mohla to být osada vystavěná na polámaném místě (pravděpodobněji), nebo i na místě, kde byly za účelem vzniku osady vykáceny (vylámaný, vyvráceny) stromy. Na takovém místě mohlo být vysazené strážišťe nebo původně jen hlásnice, což byla věž, možný základ budoucího hradu.

„Polámané místo“ nebo „místo polomu“ bylo ideálním místem pro usazení uhlířů, jak se předpokládá v Polné na Žabokrttech a Na Podhoře. V dobách souvislého zalesnění zde mohly být takové polomy vícekrát. Právě údolí Ochozského potoka je orientováno ve směru nejsilnějších větrů. V prodlouženém směru se nacházejí Štoky, obec vzdálená od Polné cca 11 km. Srovnejme: česky mluvícím obyvatelstvem osazené polámané místo se nazývá POLMNA; německy hovořícím obyvatelstvem osazené polámané místo se nazývá STOCKY = ŠTOKY (od „stock“, „stöcke“ kláda, pahýl, špalek, pařez, kmen – strom).

POLMNA tedy pravděpodobně desimilovala (sloučení dvou sousedních hlásek v jednu – MN ve znělejší N). Mohlo to být z důvodu špatně se vyslovujícího komplexu -LMN- pro latinsky a německy mluvící osoby, především kněze. Mohlo by se však jednat i o přenesení přídomku Jana z Polmny, který..., ale to by zatím šlo jen o fabulaci. Takže jindy.

Ještě jedno se bude muset v budoucnu objasnit. Jan z Bratčic (historiky nazývaný Jan I. z Polné) po nabytí pozemků v severozápadní části Českomoravské vysočiny (tedy i panství Polná) tvrdošijně trval na označení „...z Polmny“. To a ještě jiné indicie naznačují, že Polmna (Polná) může být o něco starší a mohla mít mnohem větší význam, než se předpokládá. Bohužel, stále ještě chybí dost důkazů...

Na závěr dodejme, že jiný výklad o vzniku názvu našeho města naznačuje známá mýtická pověst o kouřimském knížeti Polmněnovi. Ten údajně nazval místo založení Polné podle svého jména. Tato legenda je však spíše vhodná pro romanticky založené čtenáře.

Koně a Polenští

V polenské historii nelze opominout ani koně, kteří po staletí sloužili obyvatelům polenského regionu. Kůň domácí je jedno z nejstarších domácích zvířat. Domestikován byl v 6. až 2. tisíciletí před naším letopočtem. V minulosti byl početně zastoupen i v Polné. V současné době můžeme jejich počet vyjádřit na prstech jedné ruky. Nebylo tomu tak ještě v nedávné minulosti – ve 20. století. Samozřejmě nejen v Polné. Vypovídají o tom statistické údaje, které si úvodem přiblížme.

Před II. světovou válkou bylo v Československu 656 tisíc koní. V první polovině minulého století (rok 1948) jich bylo ještě 628 tisíc. V přepočtu na Českou republiku jich bylo 405 tisíc a do konce roku 1960 se jejich stav snížil na polovinu. V soudním okrese Polná bylo podle statistických údajů v roce 1925 celkem 492 koní, v roce 1930 ještě 249 a v roce 1955 pouze 57 koní. Rychlý poválečný rozvoj automobilové dopravy a v zemědělství traktorů se projevil v prudkém poklesu jejich stavu v celé republice. Počátkem devadesátých let minulého století bylo v České republice již jen 27 tisíc koní, z toho v bývalém Jihomoravském kraji 6 tisíc a v samotné Polné dva.

Při pohledu do dávné historie zjistíme o počtech koní několik zajímavých údajů. Stav dobytka na panství Polná-Přibyslav byl v 17. století nízký. Ku příkladu v roce 1636 byly na všech sedmi dvorech jen 4 klisny, a to u Polenského dvora. Po skončení třicetileté války byla hospodářská situace v zemi špatná. Císařský dvůr potřeboval zjistit rozsah škod a k tomu sloužila berní rula pro Čechy v letech 1653-1656. Jde o první soupis nemovitostí pro daňové účely v Čechách. Původní zdanění obyvatelstva a odvody na tak zvaného „zbrojného koně“ již danému stavu nevyhovovalo; berní jednotka byla příliš veliká. Nás ale zajímá v tom čase počet zjištěných koní. Podle berní ruly jich bylo 39, v roce 1655 14 hospodářů vlastnilo 31 koní. Nejmajetnějším se po válce stal Jiří Agda, důchodní a písař, který mimo jiný majetek, vlastnil 6 koní. Mezi bohaté občany patřil řezník Jan Neybird, který měl tři koně, a vdova Doubková, která vlastnila koně čtyři. Staralo se o ně šest kovářů. Počet koní se po třicetileté válce zvyšoval. Vzrostla tím i potřeba kovářů, kterých již bylo 10, i kolářů, kterých uvádí katastr ve městě 5.

O vybavenosti měšťanů koňmi nepřímo vypovídá robotní seznam z roku 1777. Měšťané vlastníci koně byli, i při osvobození od roboty, povinni „jeden den v roce na panských rolích s koňmi orati“. A nejen to. Při příjezdu

vrchnosti měli za povinnost čtyři míle cesty od města připravit. Zrušením roboty v Čechách v roce 1848 Polenští o tuto „milou povinnost“ přišli. Na další nemilou povinnost nečekali příliš dlouho. V roce 1866, v čase prusko-rakouské války, bylo ve městě 140 koní. V tomto roce však musela Polná na rozkaz místodržitelství Českého obstarat pro rakouské vojsko 70 párů koní i s vozy a odeslat je do Pardubic.

V roce 1880 poklesl počet koní v Polné na 106. Na přelomu století bylo v politickém okrese Německobrodském, kam patřila i Polná, ještě 2626 koní.

Koně, bohužel, nesloužili jen mírovým účelům. V minulých stoletích se za četných šarvátek, bitev a válek ocitli se svými pány na bojištích a často s nimi i umírali. Ti šťastní, kteří válečnou vřavu přežili, nesli v sedlech své hrdiny do dobytých hradů a měst. Stejně jako vojáci byli i koně odváděni do armád. Důvod k jejich rekvírování v zájmu vyšších cílů se vždy našel. Tak jako v roce 1805, když si bavorská hlídka odvezla v listopadu z Polné 12 koní k bitvě u Štoků.

Obdobných případů bylo v minulých staletích jistě více, jejich přesný počet se již z historických dokumentů o Polné nedozvíme. Pán ani kůň neměl na vybranou, kam vojenští páni zavelí bojovat za toho či onoho panovníka, tu i onde. Obě poslední světové války byly jistě pro koně, a samozřejmě pro lidstvo, nesmírně kruté. Určité memento první světové války najdeme v úryvku básně *Raport*, básníka anarchisty Fráni Šrámka, ve sbírce *Kdybych byl pastevcem koní*:

Hlásím, pane hejtmane,
a já to musím říct:
tož, člověk rád jde, člověk musí jít,
když pán chce, smrti vstříc -
však koní šetřte, prosím tisíckrát, to dobytče se strašně umí ptát,
proč nesmí žítí víc...

Pro koně naštěstí není, na rozdíl od člověka, při současném stavu vojenské techniky ve válkách uplatnění.

Významné posláni měli koně v poštovní přepravě. Posla na koni vezoucího zprávu na místo určení spatříme již jen v historickém filmu nebo v televizní pohádce. Poslové nepochybně přijížděli i na polenský hrad a křižovali panstvím Polná-Přibyslav. Podle berní ruly z let 1653-1656 působili v Polné čtyři poslové. Zda byli pěší či ve svém povolání využívali i koně, nevíme.

Známa písnička *Jede, jede poštovský panáček, jede, jede poštovský pán...* nám připomíná poštovní přepravu v celé její šíři. Poštovní panáček, postilion nebo prostě kočí poštovního provozu byl již váženou a zodpovědnou osobou a později dokonce pod penzí.

Poštovní správu v celém Rakousku převzal stát v roce 1722. V roce 1845 byla zavedena přes Polnou jízdní pošta, která nahradila pěší posly. Její trasa spojila Jihlavu, Polnou, Žďár nad Sázavou a Nové Město s Poličkou. Předtím chodil posel každý den z Polné do Jihlavy pěšky. Dnes tato trasa představuje pro mnohé náročný celodenní turistický výlet.

Koně využívala polenská pošta od roku 1852 při dopravě zásilek na trase Příbryslav - Polná - Štoky. Ke změně v přepravě poštovních zásilek došlo v roce 1871 po zahájení provozu na železniční trati Praha - Jihlava - Znojmo. Od ledna 1871 zajišťoval pravidelnou dopravu osob a pošty mezi Polnou a nádražím v Německém Šicendorfu dostavník c.k. rakouské pošty třikrát denně. Po zahájení provozu na lokální trati Polná-Štoky - Polná město v roce 1904 zajišťovala poštovní přepravu železnice. Uzavřený poštovní vůz pak pendloval již jen mezi poštou na Husově náměstí a nádražím železniční stanice Polná město. Pamětníkům se ještě dnes vybaví modrý poštovní vůz se známým polenským „postilionem“ panem Jelínkem v kastrovkovité služební čepici na kozlíku vozu, v zimě a za deště zahaleného do služební peleríny. S rozvojem automobilové přepravy poštovních zásilek zmizel v nenávratnu i tento relikv polenské poštovní přepravy.

Významnou roli sehrála pošta v minulosti při spojení Polné se světem. A nebyla to jen pošta. Přepravou zboží pro místní podnikatele i občany se zabývali formani a povozníci, přepravou osob fiakristé a drožkáři. Přepravu zboží na větší vzdálenosti, kterou dnes pro podnikatele zajišťuje železnice a kamionová doprava, byla v minulosti svěřována formanům. V období prosperujícího polenského soukenictví v 19. století sloužili koně i soukeníkům. Formani přepravovali jejich výrobky na blízké i vzdálené trhy. Tento čas připomínají dodnes slova lidové písně z Polenska:

Jel s formanem, jel soukeník z Polny na jarmark,
z Polny na jarmark.

Tam viděli cestu dobře, zpátky ledajak,
zpátky ledajak.

Dobře v Brně prodali, žejdlíčkem si zavdali...

A jak to asi s oběma dopadlo, si snadno domyslíme.

Kůň poskytoval obživu také povozníkům, kteří zajišťovali přepravní služby občanům po městě a blízkém okolí. A nebylo jich v Polné málo. Od konce 19. století do poloviny 20. století se touto činností zabývali Josef Doležal, Ludvík Drbal, Karel Dvořák, Jan Henzl, František Jozl, František Laštovička, Karel Neubauer, Kateřina Putterlíková, Josef Skřivan, Antonie Skřivánková a František Šrůtka. Vida, s emancipovanými ženami jsme se mohli setkat v Polné již koncem 19. století. Polenští tyto povozníky označovali jako „špeditéry“. Mezi posledními povozníky se setkáme se jmény pánů Procházky a Matějčka. Předchůdci pozdějších taxikářů byli, jak uvádí František Pojmon, „fiakři“, a to Josef Culka, Josef Doležal, Jan Filipenský (též „špediteur“) a Kateřina Putterlíková. Fiakr s párem koní můžeme spatřit na pohlednici z roku 1908 před domem U Zlaté hvězdy – hostince Inocence Eise. V Praze se první fiakry objevily koncem 18. století a kromě fiakristů zde působili i drožkáři, kteří měli koně vychrtlé, kupované od vojenského eráru. Říkalo se, že bryčka má dvojitou oj jen proto, aby udržela zesláblého koně na nohou... V této souvislosti ještě jedna historická zajímavost. Až do roku 1748 provozoval v Praze učitel řeči Xaver Fachner a jeho bratr živnost nájemných nosítek s olivřejovanými nosiči. V polenské historii se tato živnost, pokud vím, nevyskytuje. Drožka se po roce 1990 vrátila do Prahy jako turistická atrakce a jejich provozovatelé sami sebe nazývají fiakristy. Těžko by se asi našel nadšenec tohoto cechu v Polné a také uživatel – při ceně této služby. S historickou bryčkou taženou koňmi se po roce 1990 v Polné setkáme čas od času při kulturních a společenských akcích, jako jsou Sváteční odpoledne na rynku nebo Vánoční čas v Polné. Tuto atrakci při těchto příležitostech zajišťuje Polné soukromý zemědělec Ota Souček z nedaleké Kamenné; zejména pro děti je to skvělá podívaná.

Obyvatelé okolních vesnic se spokojili s přepravou do města bryčkou taženou koňmi. Tato sloužila i místním lékařům k návštěvám nemocných v okolí města. Bryčku s korbou ještě v první polovině minulého století užívali k přepravě masných výrobků místní řezníci Emanuel Procházka a Josef Kubíček. Tak vychrtlé „herky“, jako pražští drožkáři, polenští řezníci však neměli. Zachovalá bryčka s firmou Josefa Kubíčka za kozlíkem je k vidění v expozici historických kočárů v areálu zámku ve Ctěnicích-Vinoři, městské části Prahy 9.

Od fiakrů a bryček se zastavme krátce u saní. Za dlouhých zimních večerů bývali koně, ozdobení rolničkami, zapřaháni do saní a jejich majitelé nabízeli občanům projížďku zasněženou krajinou. Vozovky do poloviny minulého století nebyly opatřeny špinavým posypem jako nyní. Kde je romantickým projížďkám ztichlou nocí, známým jako „šlitáž“ (z německého

schlittenfahren), koním i zdobným saním konec. K zastavení automobilem na vozovce uprostřed zasněžené krajiny není dost místa. V případě, byť krátkého zastavení, přeruší naše rozjímání houkáním netrpělivý řidič za námi, kterému jsou naše romantické pocity ze zimní krajiny na Vysočině „ukradené“.

Koně sloužili obyvatelům města i při ochraně jejich majetku v případě požáru. Hasiči je při ohrožení majetku ohněm zapřahali do hasičské stříkačky a s troubením „Hoří“ je hnali tryskem k hašení požáru.

V nedávné minulosti byli koně užívaní k převážení zemřelých občanů na polenskou hřbitov. Zapřaheni do květinami vyzdobeného pohřebního vozu odváželi, v průvodu pozůstalých a přátel, zesnulého občana z domu smutku na jeho poslední cestě městem na hřbitov u svaté Barbory. Občanům z okolí Polné byl mnohdy vypraven pohřeb z průjezdu domu U Rytířů na Husově náměstí. Nejen pohřební vůz, ale i koně zapřahení do vozu byli smutečně ozdobeni.

Také při různých oslavách, ať již církevních, sokolských, či jiných spolkových nebo pořádaných městem, se v pestrých průvodech objevovaly zdobené vozy tažené koňmi. Ti byli při takových příležitostech slavnostně ozdobeni. Polenskou specialitou v období před II. světovou válkou byla v podobných průvodech „Selská jízda“ pod vedením místního sokola Karla Tomanu. V průvodech vždy kráčelo šest až deset koní vezoucích v sedle své majitele.

Na fotopohlednici, vydané obchodníkem Karlem Hladkým v roce 1928, je zachycen průvod k oslavám 10 let Československé republiky; v průvodu kráčí asi 30 koní s jezdci

Koně, kteří po staletí sloužili obyvatelům, začaly vytlačovat automobily. První osobní automobil od roku 1915 vlastnil polenský lékař MUDr. Václav Michálek. První nákladní automobil byl ve vlastnictví měšťanského pivovaru od roku 1928, kde nahradil pivovarské valachy i jejich svérázného kočího Močubu, vzpomínaného spisovatelem Bohumilem Hrabalem. Také majitel panského pivovaru a starosta města Jindřich Volenec opustil sedlo jezdeckého koně, se kterým jezdil po městě a okolí a dal přednost automobilové taxislužbě.

Rovněž v zemědělství byla tažná zvířata – kůň, vůl i kravičky – do konce první poloviny dvacátého století zcela nahrazeny traktory. Postupně zanikala i řemesla a obchody spojené s existencí tažných zvířat.

Kůň, stejně jako dnes automobil, byl zajímavým obchodním artiklem. Ještě počátkem minulého století se tímto druhem obchodu zabývali zejména židovští občané Leopold a Sigmund Baschovi a s nimi opět jedna žena – Flora Aufrechtová. Koně se prodávali na trzích a obchodovali s nimi i koňští handlíři. Od roku 1886 povolilo c. k. místodržitelství na žádost městské rady místo dosavadních sedmi trhů na koně a hovězí dobytek

Polenská „Selská jízda“ (foto okolo r. 1930)

dvanáct trhů ročně. Trhy se konaly v prostoru před městskými jatkami, kde jsou v současné době garáže. Na rozdíl od dnes uzavíraných kupních smluv byl kůň, po delším či kratším dohadování o ceně, koupen plácnutím si rukou kupujícím i prodávajícím. Stvrzená koupě se šla zapít do nejbližší hospody. Vyhlášeným místem působení koňských handlířů byla na Husově náměstí hospoda, známá od roku 1681 jako „Obecní kuchyň“, též U Černého orla, kde byl hostinským Josef Král. Někdy se stalo, že kůň uvázaný v hospodské maštali se nového majitele nedočkal. Byl propit a vrátil se handlíři, aby čekal na dalšího zájemce...

Kůň poskytoval, obrazně řečeno, pracovní příležitosti námezdním kočím, v historii pak četným kovářům a podkovářům, sedlářům, kteří koně vybavovali potřebnými postroji a kolářům, kteří vyráběli a opravovali povozy pro koně. Při kácení stromů byl dobrým pomocníkem při stahování kmenů z těžko přístupných míst. V Polné takto využíval koně téměř 20 let majitel pily Josef Pátek.

Smutný konec neminul ani koně. Když nastal čas, že pro stáří, úraz či nevyléčitelnou chorobu nebyl schopen sloužit svému majiteli, skončil v rukou koňského řezníka a na pultech obchodníků s koňským masem. Počátkem minulého století se tímto obchodem zabývali v Polné ještě tři řezníci. Posledním byl Augustin Sedlák ve Varhánkové ulici.

Plejádu polenských občanů, jejichž řemeslo bylo po staletí spojeno s koňmi uzavírají v polovině minulého století kováři a podkováři Antonín Marek a Jan Beneš, sedlář Emanuel Filipenský, kolář Jan Vacek, povozník Josef Matějíček a výše uvedený koňský řezník A. Sedlák.

Podkova pro štěstí, chomout, loukoťové kolo, zdobí již jen venkovské chalupy jako upomínka na časy dávno minulé.

Kůň, který se dočkal na přelomu posledního tisíciletí určité a zasloužené renesance, slouží dnes sportovním a rekreačním účelům. Polenské děti se mohou za nemalý peníz svézt na koni ještě při příležitosti polenské pouti. Raketový nástup techniky vstoupil i do světa hraček. Dřevěný houpací kůň, sen každého předškoláka, by dnešní „elektronické“ kluky nepotěšil. Chlapci dnes raději dávají přednost koním pod kapotou rychlých automobilů, to spíše romantická dívka se dokáže více nadchnout pro jezdeckého koně. Veselé ržání kdysi početných polenských koní patří minulosti.

Literatura:

Hladík, B.: *Historický kalendář města Polné*

Jungmann, J.: *Z dějin pražské taxislužby a jejich předchůdců*
kolektiv autorů: *Polná 1242-1992*

Pojmon, F.: *Polná, popis dějepisný, místopisný a statistický*

Prchal, J.: *Polná v 19. století*

Statistická ročenka ČSFR 1990

ANTON SCHWARZ – POLENSKÝ RODÁK VE SLUŽBÁCH PIVA

Všichni víme, že „Poleňáci“ byli vždy příčinniví lidé, kteří se dokázali prosadit v leckterém řemesle. O jejich působení se dozvídáme většinou z písemných pramenů a kronik, které pečlivě zaznamenávali naši předkové. Někdy se však stane, že informaci o zajímavém člověku nalezneme náhodou, třeba když „surfujeme“ na internetu. Víím, že toto nové médium je mnohým z nás ještě cizí, ale právě na příkladě Antona Schwarze se můžeme přesvědčit, že internet nám nabízí nové pole působnosti i v oblasti historie. Zde se však musíme mít na pozoru, zda předkládané informace jsou skutečně pravdivé; stává se totiž, že články na internetu píší lidé, kteří o dané problematice mají jen povrchní znalosti. To můžeme vidět i na příkladu Polné, kde jsou přepisovány stále stejné omyly. Existuje mnoho internetových stránek, kde se můžeme dozvědět něco o Polné, ale zdaleka ne vždy se nám dostane opravdu pravdivých informací.

Já jsem však pracoval s anglickými stránkami, které se mi zdály objektivní, protože jejich autoři si neprotiřekli a byli to odborníci v pivovarnickém oboru. Ale dost o internetu, teď se konečně dostávám k tomu hlavnímu – Antonu Schwarzovi.

Anton Schwarz se narodil v rodině rakouských Židů v Polné, dne 2. února 1839. Nikde jsem se nedozvěděl, jak dlouho v Polné žil, ale je téměř jisté, že neuměl česky a v Polné se dlouho nezdržel. Studoval totiž dva roky právo na vídeňské universitě, ale obor ho asi moc nezajímal. Jeho láskou byla chemie, kterou vystudoval na Vysoké škole Technické v Praze (promoval roku 1861). Posléze odjel do Budapešti, kde pracoval v několika pivovarech a stal se dokonce ředitelem jednoho z nich. Později odjel do New Yorku (1868), kde zůstal až do své smrti.

Po příjezdu do USA byl zaměstnán v časopisu „Der Amerikanische Bierbrauer“ (lze přeložit jako „Americký sládek“) a brzy se stal jeho reportérem. Za několik let zakoupil vydavatelské právo časopisu a byl jeho vydavatelem až do konce života. V tomto časopise také zveřejňoval své názory a poznatky z pivovarnictví. Roku 1880 založil v New

Yorku „The Brewers' Academy of The U. S.“ („Sládkovskou akademií Spojených států“) a stal se jejím prvním ředitelem.

V této době byla hygiena provozu téměř neznámým pojmem a pivovarnický průmysl praktikoval pochybné „tajné recepty a prostředky“. Schwarzovou hlavní zásluhou bylo přizpůsobení rozsáhlých laboratoří pro chemickou a mikrobiologickou analýzu. Polenský rodák poskytl v USA nejen prostor pro nejlepší využití pivovarnických materiálů a metod, ale také pro pečlivou kontrolu pivovarnických produktů.

Anton Schwarz zemřel 24. září 1895 v New Yorku. V jeho práci pokračoval syn Max, (narozen v Budapešti), který se posléze rovněž stal ředitelem „Sládkovské akademie“ i vydavatelem „Amerického sládká“.

Tolik tedy stručný životopis tohoto významného rodáka. Až jednou budete pít americké pivo, vzpomeňte si na Antona Schwarze, pocházejícího z Polné.

Použitá literatura:

www.jewishEncyklopedia.com

www.ASBCnewsletter.com

Jindřich Coufal

Zhořská pošta (historie a současnost)

Historie zhořské pošty se začíná psát ve druhé polovině 19. století. Před touto dobou – asi od druhé poloviny 18. století – panský úředník, někdy doprovázen i ozbrojeným mušketýrem z Collaltovského ředitelství v Černé, docházel pro poštu do Jihlavy jedenkrát týdně pěšky. Doručování zásilek obstarával i pro obec Zhoř. Byly to většinou dopisy „ex offio“, ponejvíc různá c. k. nařízení a směrnice pro obecní a farní úřad i pro školu.

Asi od první poloviny 19. století zahájila poštovní přepravu zásilek c. k. koňská jízdní pošta z Jihlavy do Žďáru, která vedla kolem Zhoře po staré silnici. Ve Stáji v čp. 6 („u Hájků“) byla přepřahací stanice. Zde prý bylo velice rušno při koňských „handlích“, které se zde často konaly. Tak tomu bylo asi do roku 1871, kdy začala jezdit severozápadní dráha a spojení pošty do Polné bylo ze Štoků. Dále do Žďáru a zpět jezdila pak koňská pošta dvakrát denně přes Zábornou kolem Stáje. Od roku 1904, kdy zahájila provoz polenská lokálka, se změnila trasa do Žďáru přes Janovice a Rudolec. Kolem roku 1865 přepadli na této cestě koňskou jízdní poštu místní cikáni a vyloupili ji. Byli však brzy vypátráni a odsouzeni

k několikaletým trestům do věznice na Mírově. Zde také všichni zemřeli. Jejich ženy byly pak i s dětmi umístěny v jamenské pazderně, kde pracovaly ve zdejší dvoře. Z některých potomků se pak stali již usedlí a řádní obyvatelé této obce.

Oficiální poštovní úřad ve Zhoří byl založen **v roce 1869**, jak o tom ve svých Pamětech píše zdejší učitel a její zřizovatel – první poštovník **Josef Coufal** (*1839 +1932): „*Roku 1869 byl zřízen poštovní úřad ve Zhoří na návrh Okresního hejtmanství v Jihlavě a já byl vybidnut, abych se hlásil o úřad tento. Po vykonané praxi v Rehořově a složení zkoušky v poštovníctví jsem byl 1. července 1869 za prvního poštmistra ustanoven ve Zhoří. Tuto službu jsem konal až do 1. ledna 1910. V této době jsem se služby vzdal ve prospěch své dcery Hermíny Coufalové, která byla jmenována poštovní expedientkou... a v roce 1924 poštmistrovou pro Opatov...*“ Dle Monografie čs. známek (13. a 14. díl) autora ing. Emila Votočka byla pošta ve Zhoří oficiálně otevřena 5. srpna 1869 (údaj je čerpán z archivu Poštovního muzea v Praze). Nejstarší poštovní razítko bylo jednokruhové o průměru 19 mm, v jeho horní části byl český název Zhoř, uprostřed se pomocí tiskových vložek nastavoval datumový údaj (den, měsíc a rok). Razítko se používalo od roku 1869 do roku 1896, kdy bylo poště přiděleno nové čárkové razítko (viz obr.). Podobná čárková razítka byla používána jen na několika

Úřední dopisnice se specifickým čárkovým razítkem pošty Zhoř z roku 1898

poštách v českých zemích v období 1892 až 1918, a to pouze na poštách s krátkým místním názvem. Tato razítka svým mimořádným tvarem porušila tradici jednokruhových a dvojkruhových razítek a po roce 1918 zcela zmizela.

Poštovník **Josef Coufal** se narodil ve Zhoří v domě čp. 18 dne 9. ledna 1839. Jeho otec Vavřinec Coufal pocházel ze „čtvrtky“ čp. 12, kde se říkalo „u Hrobářů“ a matka Veronika, rozená Tůmová z domu čp. 1. Když na domě čp. 18 zemřel mladý hospodář, hospodařili zde rodiče Josefa po dohodě až do roku 1852, kdy předali toto hospodářství plnoletému Františku Klímovi. Josef měl čtyři sourozence. Nejstarší sestra Marie se provdala do Kameničky k Jonášům. Není obecně známo, a to je velmi zajímavé, že z tohoto rodu pocházeli předkové Rakouského spolkového prezidenta Franze Jonase (1899 – 1974). Rod Jonášů byl dlouholetým držitelem lánského gruntu v Kameničce čp. 13. Rodový vývod Josefa Jonáše, otce jmenovaného prezidenta, podrobně zpracovala v roce 1966 Jaroslava Hoffmannová. Druhá sestra se provdala do Stáje ke Staňkům a třetí Kateřina za knížecího hajného, rovněž do Stáje. Bratr Václav byl po studiích vysvěcen na kněze. Kaplanoval v Dousově, farářem byl jmenován v Lubnici a poté v Jemnici, kde roku 1900 zemřel. Josef se rozhodl pro učitelský stav. Po studiích byl jmenován za mladšího učitele v Měříně, kde působil čtyři roky. Zde vyučoval v 1. třídě 120 dětí ve třech odděleních. Když roku 1861 zemřel v Měříně rektor školy a také učitel v Černé, byl ustanoven knížetem z Collalto za učitele v Černé. Zde se oženil s Františkou Čermákovou (*1844, sňatek r. 1861), dcerou po zemřelém rektorovi. Po odchodu učitele Františka Prince ze Zhoře byl ustanoven v roce 1865 za učitele a varhaníka v rodné obci. Po příchodu do Zhoře bydlel v levé části staré školní budovy čp. 9, kde byl zřízen skromný učitelský byt. V části pravé byla velká místnost jedné třídy, tzv. „učírna“.

Poštovní úřad byl nejprve umístěn v domě (tehdy čp. 27), v malé světničce za kuchyní. V šedesátých letech minulého století byl Místním národním výborem tento dům přečíslován a dostal čp. 55 (dnešní majitel Jan Šustr). Jde o bývalý selský dům v řadě gruntů v dolní části obce, postavený na parcele č. 42 v době osídlování vesnice. První zmínka o uživateli této nemovitosti je v urbáři rudoleckého panství z roku 1585; vlastnili ji půllánici Žejbernové, v roce 1879 Jan Dohnal a v roce 1898 Václav Chadim. V tomto roce vyhořel celý dům i se stodolou. Pozemky, které kdysi patřily k tomuto gruntu byly záhy rozprodány. V roce 1902 bydlel v obnovené bu-

dově v nájmu i poštovním Josef Coufal. V tom roce mu zemřela svobodná mladá dcera Marie ve stáří 19 let a v roce 1904 i jeho manželka Františka.

Prvním dlouholetým poštovním zřízencem (poslem) byl **František Bambula** (1841-1927) ze Zhoře z čp. 20. Pěšky donášel denně poštu nejprve z Řehořova, od roku 1910, po zřízení polenské lokálky, z Polné. V roce 1909 převzal tuto službu jeho syn **Petr Bambula** (1883-1949).

V roce 1910 obec Zhoř odprodala místnímu poštmistrovovi Josefu Coufalovi částí parcel č. 24 a 25 na stavbu rodinného domku s podmínkou, že tato budova bude z části sloužit i pro místní poštu. Roku 1911 dal v tomto místě jmenovaný postavit domek, který byl označen čp. 17. Poštovní úřad sem byl pak přemístěn z domu čp. 27. Ještě donedávna se zde říkalo „na staré poště“. V roce 1912 zdědila domek dcera Josefa Coufala – Hermína (1880-1952). Po její smrti ho koupili od dědiců manželé Jan a Anežka Voamelovi.

Josef Coufal zemřel 16. února 1932 ve věku 93 let v Kamenici u Jihlavy u své dcery Hermíny, která t.č. zde byla poštmistrovou a bydlela na místní poště. Pohřben byl na zhořském hřbitově 19. února za účasti tisíce okolních farníků. Na jeho přání ho pochovával arcikněz P. František Miča z Opatova, bývalý farář ve Zhoři. Promluvu nad rakví měl p. farář z Kamenice, který vyzdvihl jeho zásluhy o výchovu několika mladých generací, děkoval za veřejnou činnost v obci Zhoř a přirovnal ho k „zapadlému vlastenci“ v chudé horácké vsi. Jeho dcera Hermína se pak přestěhovala do rodinného domku ve Zhoři a zde byla jmenována expedientkou a poštmistrovou.

Stavba nové obecní budovy čp. 64. Na základě rozhodnutí obecního zastupitelstva v roce 1929 byla zahájena stavba obecní budovy čp. 64 pro umístění četnické stanice a poštovního úřadu. Po schválení a povolení Okresním úřadem v Jihlavě bylo vypsáno 4. srpna výběrové řízení na provedení této stavby a zasláno okolním stavebním podnikatelům. Nabídku zaslaly čtyři firmy: Eduard Bumbálek z Luk v ceně 125 130,- Kč, Josef Linhart z Polné na 119 115,- Kč, Josef Janda z Luk na 109 000,- Kč a ing. Vladimír Liška z Chotěboře (filiálka v Polné) na 119 700,- Kč. Po vyhodnocení stavebních záměrů a nabídek bylo usneseno zadat stavbu ing. Liškovi za 114 730,- Kč. Stavba jednopatrového domu započala 3. září 1929. Při hloubení základů byly zde odkryty masivní kamenné zdi někdejší zhořské tvrze a tím se i zemní práce prodražily. Celkové stavební náklady této budovy pak činily 152 000,- Kč. Koncem tohoto roku byla stavba dokončena a připravena k užívání. Do přízemí v pravé části tohoto domu byla

dne 22. května 1930 přemístěna z domku čp. 17 pošta za roční nájem 900,- Kč. V tomto roce bylo zde podáno 413 dopisů, 950 došlých, podaných balíků bylo 386, došlých 739, podaných poštovních poukázek 3234 a došlých 834, podaných listovních dobírek 45 a došlých 217. V roce 1937 bylo již na zdejší poště podáno 477 doporučených a 859 došlých dopisů, 381 podaných balíků a 649 došlých, 359 podaných poštovních poukázek a 159 došlých. Podaných šeků na vkladní knížky bylo 3540.

Dle zprávy poštovního úřadu pro Ředitelství pošt a telegrafů v Brně ze dne 4. srpna 1938 byly ve Zhoří zaměstnány tři osoby: „...**Růžena Kopecká** jako poštovní expedientka, narozená 14. prosince 1891, státně spolehlivá, ve službě telegrafní a telefonické úplně zapracovaná. **Antonín Bambula**, poštovní posel, státně spolehlivý, narozen 16. ledna 1899, bytem v obci čp. 59, ve službě telegrafní a telefonické nezpracován. Poštovní zásilky dopravoval z Polné. **Anna Bambulová**, poštovní posel, státně spolehlivá, narozená 23. dubna 1881, ve službě telegrafní a telefonní nezpracována. Poštovní úřad ve Zhoří vykonává službu podací, dodací, telegrafní a telefonní. V místní telefonní síti jsou napojeni dva abonenti ...“ (Anna Bambulová byla na poště ve Zhoří od 5. listopadu 1920 vedena jako „dočasná výpomocná síla sluhovská“. Ředitelství pošt a telegrafů v Brně, pod které Zhoř spadala, jí tehdy přiznalo denní plat 6 korun a 30 haléřů a měsíční nouzovou výpomoc 240 korun.)

V roce 1945 zastupoval zdejší poštmistrovou Růženu Kopeckou z Řehořova poštovní úředník Jan Picka, který ve Zhoří po dobu její dovolené bydlel. Dne 18. dubna 1945 večer „navštívila“ tuto obecní budovu skupina partyzánů. Nejprve se omylem vloupala do služebního bytu a přepadla vyděšenou rodinu, v domnění, že je zde četnická stanice. Když ozbrojenci poznali, že je to byt poštovního administrátora, přerušili telefonní spojení a přešli naproti do kanceláře místních četníků, kterou zdemolovali; odtud si odnesli zde uložené zbraně.

Růžena Kopecká ukončila službu na poště ve Zhoří počátkem padesátých let minulého století. Na její místo nastoupil **Miloslav Vetýška** (1927-1992). Po krátké době jeho působení na poště se přihlásil v roce 1951 v akci přechodu administrativních sil do výroby, k pardubické stavební firmě do Žďáru nad Sáz. a odtud přešel k Pozemním stavbám do Jihlavy.

V roce 1951 nastoupil na zhořskou poštu **Antonín Víték** (1914-1976) ze Zhoře a od roku 1963 jako poštovní doručovatelka i jeho manželka **Marie Vítková** (*1926). Po zavedení autobusového spojení v roce 1950 mezi Jihlavou a Žďárem národním podnikem ČSAD, byly pak poštovní zásilky

prepravovány z jihlavské pošty těmito spoji, později pouze zvláštními poštovními auty.

Z roku 1950 se zachoval tento úřední přípis z poštovního úřadu v Jihlavě. (Podobná opatření činila po roce 1948 komunistická moc z obavy před možným „zneužitím“ služebních zbraní.)

Antonín Vítek odstoupil ze zdravotních důvodů z funkce poštmistra v roce 1974, kdy na jeho místo nastoupila dcera **Blanka Vítková** (*1951). Od roku 1980 do dnešních dnů (duben 2005) zajišťuje poštovní služby ve Zhoří **Květa Řezníčková** (roz. Vítková, *1955), v dřívější funkci vedoucí pošty, od roku 1990 jako poštmistrová. V letech 1995-1998 zde pracovala jako doručovatelka **Anna Frühbauerová** (*1962).

V roce 1987 tehdejší Okresní správa spojů v Jihlavě zajistila ve Zhoří výstavbu nové budovy pošty, která byla situována jako přístavba ke stávající administrativní budově tehdejšího JZD. Ještě v tomto roce se provoz pošty přemístil z obecní budovy čp. 64 do této nové čp. 106.

V současné době (2005) státní podnik Česká pošta s úřední adresou: 588 26 Zhoř u Jihlavy čp. 106 poskytuje občanům tyto základní služby: Poštovní spořitelnu (peněžní vklady), stavební spoření v Českomoravské stavební spořitelně, smluvní spotřební úvěry a půjčky (tzv. Čtyřlístek), Penzijní fond Stabilita, prodej losů, kolků, cigaret, pohledů, cenin, blahopřání,

poštovních obálek všech druhů, dopisních papírů, dobíjecích kupónů do mobilních telefonů, dálničních známek aj. Dále je zde možno využít automatického telefonního spojení, zaslat zprávu telegramem neb postfaxem. V letošním roce zde bylo během jednoho měsíce (průměrně) podáno k odeslání cca 1 225 kusů zásilek, 122 doporučených dopisů, 60 peněžních poukázek, 8 balíků o váze do 2 kg – těžší balíky rozváží Česká pošta automobilem. Měsíčně zajišťuje výplatu sedmdesáti šesti důchodcům v obci. Z novin zajišťuje odběratelům pouze distribuci Jihlavských listů v počtu 28 kusů v úterním a 32 kusů v pátečním vydání. Další noviny a časopisy jsou zde k dostání ve volném prodeji.

Z cen některých poštovních vnitrostátních hlavních služeb v letošním roce: obyčejné standartní psaní o váze do 20 gr. – 7,50 Kč, obyčejné psaní do 20 gr. – 9,- Kč, do 50 gr. – 12,- Kč, doporučené a cenné psaní do 20 gr. – 19,- Kč, do 50 gr. – 22,- Kč, obyčejný balík o váze do 2 kg – 30,- Kč, do 10 kg 45,- Kč aj. Z doplňkových služeb za příplatky: dodejka – 5,- Kč, dodání do vlastních rukou – 5,- Kč, dobírka – 10,- Kč a j. Z cen za poštovní poukázky: druh A do částky 500,- Kč za 20,- Kč, druh B do částky 5000,- Kč za 24,- Kč, druh C do částky 5000 Kč za 30,- Kč, druh D do částky 5000,- Kč za 90,- Kč atd.

V roce 2005 dochází k reorganizaci poštovních úřadů. Ve Zhoří má zůstat v činnosti pouze podací pošta s dvouhodinovým provozem střediska pro příjem poštovních zásilek s placeným pracovníkem na 4 hodiny denně. Dodací pošta pro Zhoř a okolí je určena v Polné, která má zajišťovat dodávání zásilek automobilovým rozvozem.

Václav Skála a Jan Prchal

Bedřich Bridel - barokní básník

Úvod

Bedřich Bridel. Výrazná osobnost české kultury 17. století, katolický kněz – jezuita, misionář, profesor rétoriky, knihovník, tiskař, hudební skladatel, filolog, především však vynikající básník – vrcholný zjev české meditační literatury... Ve starších encyklopediích jeho jméno nenajdeme. Část jeho díla, roztroušená v místech jeho působení, byla postupně objevována zejména až v průběhu 20. století. Sám se uváděl jako Fridrich B., Bryde-

lius, Bridelius... Vzhledem k tomu, že řadu svých děl podepisoval pouze iniciálami, nebo je vůbec nepodepisoval, je pravděpodobné, že v místech, kde se zdržoval, jeho spis dosud čeká na svého badatele.

Ještě před několika lety se literární práce českého baroka omezila pouze na osobnost Jana Amose Komenského a několik málo dalších autorů, jako např. Bohuslav Balbín či Adam Michna z Otradovic. Názor novináře Julia Fučíka (autor dílka *Reportáž psaná na oprátce*), že vliv barokní literatury se nesmí přeceňovat, převzal tehdejší ministr kultury Zdeněk Nejedlý. A tak se od roku 1948 až do poloviny devadesátých let 20. století v učebnicích objevuje téměř výhradně J. A. Komenský. Dnes je již jisté, že práce mnoha jiných autorů byla hrubě nedoceněna. Dnešní pohled na českou slovesnost období baroka je, naštěstí, zcela jiný a z dříve zapadlých a zapomenutých jmen se objevují básníci: františkán Daniel Doležal, jezuita Jan Kořínek, kazatel Bohumír Hynek Bilovský, kněz Jiří Václav Paroubek... Mezi nimi výrazně vyčnívá právě osobnost Bedřicha Bridela, jehož život a dílo si určitě zaslouží hlubší zkoumání a znovuoživení. Na odkaz Bedřicha Bridela důrazněji upozornil v letech 1931 a 1932 až badatel a vydavatel Josef Vašica, později autor mnoha studií o něm a edic jeho spisů, často uváděný jako Bridelův objevitel.

Informace o Bridelově životě a díle jsou v několika posledních letech evidentně ochuzeny (doufejme, že dočasně) o písemné materiály z pražského Klementina, neboť byly, uloženy v suterénu a přízemí budovy, v srpnu roku 2002 postiženy povodní. Přesto se v průběhu několika málo let našim historikům a literárním znalcům podařilo přiblížit osobnost Bedřicha Bridela podrobněji. Zejména díky Internetu a vydání čtyřsetpadesátistránkové knihy *Fridrich Bridel: Básnické dílo* v nakladatelství Torst byla tvorba vynikajícího literáta v 90. letech minulého století zpřístupněna širší veřejnosti.

Bridelův životopis

Bedřich Bridel se narodil 1. dubna 1619 ve Vysokém Mýtě. Pocházel z rodiny radního písaře Václava Bridela. Přestože byl jeho otec protestantského zaměření, stal se v osmnácti letech členem jezuitského řádu. Katolickou ideologii vstřebával již jako gymnazista Svatováclavského semináře v Praze a od roku 1637 dva roky jako novic Tovaryšstva Ježíšova v Brně. Poté studoval sedm let teologii a také filosofii. Jedním z jeho spolužáků a přátel byl Bohuslav Balbín. Po vysvěcení na kněze (1650) působil čtyři roky jako profesor rétoriky a poetiky na řádových ústavech, mj. také nějaký čas na jezuitském gymnáziu v Jihlavě. Při svém působení na jezuit-

ských školách se ukázal být výborným stylistou. V roce 1656, kdy již nějaký čas působil v Praze, se stal správcem jezuitské akademické knihovny v Klementinu. Zde působil pět let. Staral se hlavně o to, aby katolíci měli dobré a kvalitní knihy s náboženskou, poučnou a modlitební tematikou. Vědecká práce v knihovně však nenaplnila Bridelovo předsevzetí - být veřejně činný v jiném prostředí. Dalších 24 let se již horlivě věnoval činnosti kazatelské a misijní. Svoje konání chápal jako bezvýhradnou službu Bohu a bližním. Při svém putování kladl až fanatický důraz na dosažení co největších úspěchů při získávání jinak církevně orientovaných jednotlivců a skupin pro katolictví. Napomáhal tak uskutečňovat rekatolizaci, tehdy ještě hodně protestantského (kacířského) obyvatelstva. Po vzoru apoštolů (v chudobě a odříkání) prošel pěšky zejména Boleslavsko, Hradecko, Chrudimsko a Čáslavsko; zdržoval se však i v jiných oblastech východních Čech a Českomoravské vysočiny. Putoval křížem krázem od vesnice k vesnici, od města k městu. Některé obce navštívil vícekrát. V Čáslavském kraji, do kterého spadala i Polná, působil nepřetržitě 15 let. Pro svou činnost připravoval různé pastorační spisy včetně překladů, které často upravoval. Výběr spisů k překladu dokládá jeho velký přehled o významných evropských autorech. V jeho Elogiu se výslovně uvádí: „...dostihl-li někdo nejbližší vzoru apoštola Čech, ctihodného pátera Albrechta Chanovského, svými ctnostmi a činy, byl to Bridel, který ho však převýšil tím, že svou velikou lásku, v nitru planoucí, projevil navenek, podle příkladu Spasitelova, položiv svůj život za bratry.“

Bridel misionář

Bridel si uměl získávat lidi. Zejména s chudými i těmi nejzaostalejšími jednal pokorně a přívětivě. Katechezi upravoval jinak pro dospělé, a jinak pro děti a mládež. Společně s nimi se modlil vroucí modlitby za bližní. Pohrdal vlastním pohodlím. Sám si připravoval a vázal knížky, maloval obrázky, pro které si vyráběl barevné šťávy z bylin a ovoce. Tyto zbožné dárky pak chudým lidem rozdával.

Po svém příchodu do farnosti nechal svolat mládež i dospělé a v průvodu se s nimi vydal do kostela. Zde katechizoval, předmodlival se různě a po každém desátku zanotoval svým zvučným hlasem jinou písničku. Potom rozdával dárečky - knížčky (katechismy), modlitby, zpěvníčky... Pro děti si předem vyprosil ořechy a jablka. Nezapomínal na nejpotřebnější.

Bridel často pomáhal opravovat kostely. Pracoval fyzicky i organizačně. Od majetnějších měšťanů a řemeslníků vymohl plátno na alby, olovo na

svícny a vosk. V obci, kde kostel nebyl, svolal do některé z chalup děti a učil je modlit Otčenáš..., Zdrávas..., Věřím... a Desatero. Poté hovořil s dospělými. Často zpíval některou z písní, které sám složil. Nalezl-li mezi přítomnými člověka znalého četby, předal mu katechismus nebo jinou knížku, aby ostatním později předčítával.

S pastýři a uhlíři se modlival v kleče na holé zemi. Pronikal i na samoty, které byly shromaždištěm „kacířů“. Častokrát se utkal s jejich kazateli, kteří přicházeli do našich krajů až z Uher. Poblíž Semtěže na Čáslavsku bylo o tom nalezeno zajímavé svědectví. Na jednom stromě byl vytesán nápis: „Zde jsem měl půtku s páterem Brideliusem, přemohl mě slovem Božím.“

Zvlášť pečlivě se Bridel staral o trpící. Navštěvoval i žaláře. S vězni se modlil, učil je náboženství, obstarával jim pokrm a šatstvo. Staral se o jejich osvobození a často i s úspěchem, i když už byli odsouzeni k smrti. V případě, že neuspěl, připravil odsouzence na věčnost, postaral se o spodní prádlo, doprovázel je na popravu a po jejím vykonání sloužil Rekvíem za jejich duši. Když kráčil kolem šibenice nebo popravčího místa, poklekl a modlil se... Škodolibci o něm říkali tak, aby to slyšel: „Ten kněz se šibenici klaní a žebře od ní almužnu.“

Podobně se Bedřich Bridel staral o nemocné. Navštěvoval nemocnice v Čáslavi, Kutné Hoře, Německém Brodě, Polné a Heřmanově Týnci (dnes Heřmanův Městec) i jinde. Pečlivě se staral zejména o to, aby nemocní měli stravu, čistotu, ložní i spodní prádlo. Dbal, aby měli teplo a léčebnou péči. Poskytoval útěchu raněným a dával poslední pomazání.

Až děsivá byla jeho askeze. Spokojil se s nejprostší stravou. K častým a dlouhým půstům přidával pátek ke cti ukřižovaného Spasitele, po celý rok se zdržoval všeho pokrmu a nápoje. Přestával až večer o skývě chleba. Horšil se proti labužnictví mezi kněžími a tvrdil, že ty dobroty mají mít vězni a nemocní. Přespával ve stodolách na slámě nebo na plevách, v chyškách podobných psím boudám. V kutnohorské koleji přespával v té nejhorší komůrce. Jeho košile se podobala hadrům žebračka, sám si ji záplatoval. Někteří jeho představení se až styděli, když ho spatřili. Šaty měnil, až když se rozpadávaly. Boty si sám vyspravoval kousky staré kůže.

Při cestování neustále zpíval hymny a kantika. Kdokoli ho potkal, později vyprávěl, že ustavičně střídá písně a nábožné hovory. Kněžím rád pomáhal při zpovídání, katechizaci a na kazatelně. Ke kázání byl vždy ochoten a mluvil i několikrát denně... Farářům zasilal náčrtky témat nebo celá kázání.

Bridelovo srdce patřilo chudým. Především jim hlásal evangelium. U jeho zpovědnice byla tlačenice, každý chtěl být od něho rozhřešen. Přesto byl oblíben jak u duchovenstva, tak u šlechty. Své ctnosti a své zbožné žerty a vtipy dovedl obratně využít. Byl vždy příjemným společníkem a humorem a vtípem pořídil u panstva víc, než kdokoli jiný.

Když v Kutné Hoře propukl mor, obnovil slib, že chce ošetřovat nemocné. Aby mu to bylo uloženo, z poslušnosti napsal představenému: „Ježíš, Maria, Josef. Já Bridelius, nehodný pohledu Božího, slibuji božské Velebnosti, před tváří Božské Matky, svatých otců Ignáce a Xaveria, a všeho dvorstva nebeského, že chci ošetřovati nakažené. Prosím tudíž, Bože, skrze krev Ježíše Krista, tvou dobrotivost, abys mi udělil hojně milosti jak k zaslíbení, tak k vykonávání. Amen.“ Svým odhodláním – poskytnout pomoc a útěchu lidem nakaženým smrtelnou chorobou – se vystavil riziku nakažení. Taková oběť se rovnala sebevraždě. A skutečně, stejně jako několik dalších jezuitů, Bedřich Bridel na nákazu v Kutné Hoře dne 15. října 1680 umírá. Svůj fanatismus pro misijní činnost Bridel nikdy nespojil s násilím, donucováním, natož s prosazováním a uplatňováním jakýchkoli trestů, dospěl s ním však k předčasné smrti.

Bridel a Polná

Bedřich Bridel měl v Polné velmi blízkého příbuzného. Byl jím jeho synovec Václav Vojtěch Čapek (Venceslai Adalbert Czapek), polenský děkan. Matka V. V. Čapka Anna Čapková, rozená Bridelová, byla dcerou vysokomýtského měšťana Václava Bridela, a tedy sestrou Bedřicha Bridela. Stejně jako Bridel i Čapek se narodil ve Vysokém Mýtě (26. 9. 1645). V. V. Čapek byl po vystudování jezuitské koleje kaplanem na Vyšehradě a potom farářem v Příbyslavi. Dne 17. května 1673 byl jmenován děkanem v Polné a kromě kostela Panny Marie v Polné spravoval kostel sv. Mikuláše v Nížkově a kostel sv. Jakuba ve Velké Losenici. Založil (1688) a vedl Pamětní knihu děkanství *Liber Memorabilium ven. dom. V. A. Czapek ab anno 1688* a česky psanou pamětní knihu literátského kůru *Album aneb Kniha Nábožného bratrstva kůru literátského založena Leta Panie 1688*. V letech 1677-1701 byl v Polné místním školdozorcem. Čapek se nejvíce zasloužil o stavbu nového děkanského chrámu v Polné. Po dohodě s majitelem panství Ferdinandem Dietrichštejnem v září 1699 byla stavba chrámu zahájena počátkem roku 1700 a dokončena na podzim roku 1707. Nového děkanského kostela se však Čapek již nedočkal. Po roce 1701 se údajně stal kanovníkem ve Staré Boleslavi, kde krátce nato zemřel. V době jeho úmrtí byly v Polné postaveny teprve základy a nosné stěny chrámu. Jeho starší

bratr Jan Alexius Čapek (1640-1684) byl v letech 1667-1671 děkanem v Německém Brodě a od roku 1682 děkanem kapituly ve Staré Boleslavi. V jednom ze zápisů Jana Alexiuse Čapka se dovídáme, že V. V. Čapek byl vysvěcen na kněze 9. března 1670 pražským arcibiskupem Matějem Ferdinandem; při vysvěcení asistoval pražskému arcibiskupovi také Bedřich Bridel (Alexius Čapek doslova píše: „...bratr matčin“.) Tím se vysvětlují Bridelovy návštěvy v Polné. V Pamětní knize V. V. Čapka se však o působení Bedřicha Bridela v Polné podrobnější údaje nenacházejí.

Přece jen však známe jednu krátkou historku z Bridelova pobytu v Polné. Při jedné z návštěv podstrčil kdosi Bridelovi v kostele Panny Marie nový klobouk. Traduje se, že to byl některý z místních kloboučníků, kteří měli v Polné vlastní početný cech. Klobouk sice v Polné přijal, aby dárcé neurazil, ale při nejbližší příležitosti v brněnském noviciátu si vybral nejhorší klobouk a svůj nový tam zavěsil.

Bridelův literární odkaz

Jak jsme již zmínili, byl zručným kreslířem a malířem. Jeho chudoba a styl života mu však nedovolily používat drahé barvy a jiné materiály. Jeho obrázky byly jako přílohy součástí knížek vlastnoručně vyráběných.

Bridel disponoval pozoruhodnou představivostí, měl talent na jakékoliv téma okamžitě vtipně zareagovat, rád improvizoval... Zajímavé je, že vtipy, kterými si získával přízeň šlechty, si sám vymýšlel. Mnohé z nich se v různých modifikacích vypráví dodnes. Hlavně kratičké žertovné příběhy o odchodu do nebe a následném rozhovoru se svatým Petrem byly a jsou upravovány podle momentální situace. Avšak užívání tohoto tématu je jeho původním nápadem.

Nejvýznamnější je však jeho literární činnost. Bedřich Bridel vytvořil řadu děl, z nichž je dosud objeveno a registrováno 28 spisů. Nejplodnějším jeho obdobím byly roky 1656 až 1660, kdy řídil tehdy největší nakladatelství v českých zemích. Zde také byla knižně vydána podstatná část jeho literární tvorby: *Vita sancti Ivani...* / *Život svatého Ivana...* / (latinsky 1656 a znovu, tentokrát česky 1657) – z větší části veršované líčení útěku chorvatského krále z pohodlného života šlechty do lesní samoty a poustevnického života; dále *Jesličky...* (1658) – soubor adventních a vánočních skladeb s notacemi (řada těchto písní byla převzata ze starších sbírek, ale některé jsou dílem samotného Bridela, např. všeobecně známá vánoční *Narodil se Kristus Pán...*); nejznámější Bridelovo dílo *Co Bůh? Člověk?* (1659) – meditace o Bohu a člověku, eucharistická příručka *Stůl Páně* (1659)... Napsal také např. rozsáhlou báseň o 532 verších a opatřenou nápěvem

Rozjímání o nebi na jitřní božího narození nebo *Rozjímání svatého Ignácia* s 240 verši. Dosud objevené a známé Bridelovy spisy jsou uvedeny a popsány v knize *Básnické dílo* (nakl. Torst 1994) na str. 414-426.

Svoje jazykové znalosti Bridel využil k překladům náboženské literatury. Po jistý čas neúnavně překládal z latiny, ale i němčiny, francouzštiny a italštiny. Například knihu *La journée chrétienne*, v původním vydání z roku 1628, která má 158 stran přeložil a upravil během jednoho týdne. Vyšla v roce 1660 pod názvem *Den křesťanský neb způsob pobožného živobytí* u Jana Arnolda v Litomyšli. Z četných překladů z latiny uveďme: *Sv. František Xaverius z Tovaryšstva Ježíšova, obyvatelův patamských zázračný patron, tj. zázrakové, které sv. František v Patamu, městečku v Kalabrii, působil* (Praha 1659), *Rok mariánský* (Praha 1661), *Zahrada Gesemanská* (Praha 1662), *Zástupce duší zůstávající v očistci, rozličnými vybuzeními a mocnými prostředky, z rozličných spisovatelů vybranými, pro které, a kterými pomoci by se jim mělo* (Praha v impresi klementinské 1674)... Z němčiny přeložil hagiografický spis (tj. spis o životě svatých) *Studně zdravo-hojitelná sv. Václava, knížete mučedníka a dědice českého* (Praha, tiskárna Klement. 1659); věnování kanovníkům metropolitní kapitoly pražské je provázeno vzletnou latinskou apostrofou sv. Václava, složenou Bridelem. Dále přeložil knížku *O sv. Liborioví, patronu proti kamenu* (datum vydání se nikde a v žádné bibliografii neuvádí). Údajně přeložil a přebásnil nějakou vlašskou (italskou) báseň. Bližší údaje nejsou známy. Konkrétní údaje mohou být mezi zmrazenými archiváliemi z Klementina. Koncem osmdesátých let minulého století se na FF UK spekulovalo o možném autorovi – Michelangelovi Buonarottim. O pravdivosti se bohužel budeme moci přesvědčit nejspíš až za několik let.

Kromě toho složil několik kratších písní. Během misijní činnosti nic nevydával. Psal rukou veršovaný *Katechismus* a písničky s notacemi, které rozdával a zanechával různě po kostelech, špitálech, farních úřadech a chalupách. Až v roce 1680 vyšla jeho *Příprava k výborné smrti*.

Řada titulů vyšla opakovaně až po jeho smrti. Ve Starém Městě pražském vydal v roce 1681 Jiří Černoch jeho nejrozměrnější básnické dílo *Křesťanské učení veršemi vyložené* (223 stran). Jde o zveršovaný katechismus, spolu s nejmenším Kanisiovým katechismem, s obrázky, výklady a modlitbami. Vezmeme-li v úvahu fakt, že v 18. století byly knihy vydávány ještě poměrně v malých nákladech (řádově v desítkách či stovkách kusů), pak v případě původně vydaných Bridelových spisů z II. poloviny 17. století jde o tisky vzácné. Z původních výtisků se do dnešní doby dochovala skutečně jen část z původního nákladu; jistě není příliš troufalé tvrdit, že

od některých knih se dochovalo jen několik exemplářů. Při troše fantazie můžeme tedy i připustit, že existovaly (nebo někde existují) Bridelovy knihy, které dosud neznáme.

Je čas vrátit se na začátek. Proč je vlastně o Bridelovi tak málo informací? Důvody Fučíka a Nejedlého jsou celkem jasné; mají však hodně společného s obrozenci. Kritika a zatracení bylo dáno náboženskou tematikou a Bridelovým jezuitstvím. Autor Antonín Podlaha napsal v Časopise katolického duchovenstva, roč. 1874, o Bridelově veršovaném katechismu: „...je to bezcenné a místy nechutné rýmování.“ Mýlil se on i obrozenci. Nebrali totiž zřetel na dobu Bridelova života, na stav společenských poměrů, na styl a úroveň literární a básnické tvorby tehdejších autorů, ani na to, pro koho vlastně Bridel tvořil. Bridel jako zbožný člověk a jezuita jistě šířil katolictví, ale své pozdější kritiky předběhl o 200 let v šíření českého jazyka a uvádění češtiny do literatury. V době značné germanizace to byla činnost z hlediska národovského velmi záslužná. A v tom byl Bridel velmi nedocenený.

Bridelova tvorba byla později zapomínána také proto, že své práce často nepodepisoval. Někdy používal, jak jsme již uvedli, různé zkratky, např. F.B.S.J. (Fridrich Bridel služebník Ježíšův).

Epilog

Dnes Bedřicha Bridela vnímáme nejen jako horlivého jezuitu, ale především jako největšího českého básníka před Karlem Hynkem Máchou. Ucelit jeho tvorbu se, bohužel, již nikdy nepodaří. To prostě není možné. Kolik toho zanechal po kostelech, na farách, mezi lidmi po staveních a chalupách. Pokud by se přece jen podařilo něco nového (neznámého) objevit, bude to vyžadovat hlubší zkoumání a porovnávání, aby bylo možno s velkou pravděpodobností určit, že se jedná o práce Bedřicha Bridela.

Mnohé Bridelovy spisy tedy nenávratně zmizely, stejně jako i jiné kulturně-historické cenné písemnosti. O některé jsme se připravili často nešetrným přístupem a barbarským chováním. Závěrem si neodpustíme ani poznámku o archivnictví po roce 1948 v tehdejším Československu. Tak např. po roce 1970 byly na základě úředního nařízení mj. i ze všech farních a děkanských úřadů odváženy církevní archivy. Spisy včetně knih byly soustřeďovány do nově zřizovaných okresních archivů. Zde byly, často nezodpovědnými pracovníky, mnohé vzácné tisky a dokumenty skartovány, a tím de facto zničeny, třeba jen proto, že byly tematicky nábožensky zaměřené. O tom, kolik podobných knih, spisů a dokumentů skončilo v padesátých a šedesátých letech ve sběrnách starého papíru, ani nemluvě.

P. Frideric, Brideli, Bœm, Alto Mautensis S.I. Orientalem Bœmiæ partem in plurib, ejus Districtib, añis plusquam 20. percurans. ab Irrelum reliquys et fœcib, purgabat. Non modo rusticorum. sed et Nobilium mensas sale Apostolico condire; et ab His cum fame ac siti surgere piâ fraude solit, solo animarum fructu satur. Obÿt 15. Octob. 1680. cum alijs tribus in obsequio pestiferorum Kottenbergæ in Bœmia.

Úryvek z Bridelova díla *Křesťanské učení veršemi vyložené*:

Dobréť jest sliby činiti
než těžko jest je plniti.
Mnozí činí slibů mnoho
však neplní z nich jednoho,
čímž Pánu Bohu klamají
a jej na sebe hněvají;
neb Bůh velmi nenávidí
lži nepravdomluvných lidí
a chce, aby se plnilo,
co se mu jednou slíbilo.
Pročež kdo chce slib činiti,
má se prvé rozmysliti,
může-li jej vykonati,
sic lépe jest tak nechati
velikého slibování
nemáš-li chuti k konání.

Literatura:

- Bridel, F.: *Jesličky*, Svitavy 1999
Časopis Pax, roč. XI, 1936, č. 10
Dějiny české literatury (II. vydání), Praha 1931
Kalista, Z.: *Bedřich Bridel. Kontext života a díla*, Neapol 1971
kolektiv autorů: *Lexikon české literatury* (I, A-G), Praha 1985
Kopecký, M.: „*V tomto se světle zatmívám*“ (úvodní slovo v knize *Fridrich Bridel: Básnické dílo*“, Praha 1999
O básníkovi a jeho odkazu (Fridrich Bridel), www.vira.cz
Ottův slovník naučný, heslo Bridel Bedřich
Podlaha, A.: *Úryvky z rukopisu knihovny jezuitské u sv. Ignáce v Praze*, Časopis České Museum, 1895, s. 316
Sárközi, R.: *Bedřich Bridel* (internetové stránky)
Sborník „Baroko“ (edice Jitra), Brno 1934
Spisy filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1929
Svozil, B.: *Česká literatura ve zkratce 9. - 18. století*, Praha 1997
Škarka, A.: *Fridrich Bridel nový a neznámý*, Praha 1969
Vašica, J.: *České literární baroko*, Praha 1938
Zíbrt, Č.: *Bibliografie české literatury* (II. zpracování), Praha 1912

Na přání člena redakční rady Polenska Waltera Kuby zařazujeme pro členy Klubu Za historickou Polnou a čtenáře Polenska následující informaci:

V souvislosti se zvolením nového papeže Benedikta XVI., jehož civilní jméno je Joseph Ratzinger, jsem si vybavil určité souvislosti s tímto jménem.

Jako voják základní služby jsem byl v období II. světové války povolán do města Amstetten v Rakousku, kde jsem sloužil u 42. pluku těžkého dělostřelectva. Velitelem naší světnice byl Rakušan – štábní důstojník Josef Ratzinger, který byl studentem práv. Po zranění na frontě byl odvelen do vnitrozemí a těšil se, že když přežije válku, bude pracovat u svého otce v klášteře v Melku. Zde byl jeho otec klášterním zahradníkem. Josef Ratzinger se nám světil, že se těší i na krásné prostředí kláštera. Nádherný klášter benediktínů byl při našich pozdějších zájezdech do Rakouska vždycky cílem naší návštěvy. Zjistil jsem, že jméno RATZINGER je v klášteře známé.

Nikde jinde v Rakousku jsem se však s tímto jménem nesetkal. Dovolil jsem si proto učinit dotaz na opatství kláštera v Melku, zdali současný papež Benedikt XVI. má nějakou souvislost se jmény, která uvádím. Od opata Wilfingera z Melku jsem obdržel dopis s informací, abych se se svým dotazem obrátil na ordinariát v Mnichově, kde kardinál Ratzinger dříve působil. Zde by snad mohli podat informaci o případném příbuzenském vztahu papeže s Josefem Ratzingerem, kterého jsem osobně znal.

Walter Kuba

Nová publikace o Polné

Nakladatelství Linda Polná vydalo v březnu 2005 publikaci Jana Prchala *Polná v 19. století*. Na 70 stranách brožury jsou popsány a chronologicky seřazeny nejvýznamnější události z historie města od roku 1801 do roku 1900. Součástí publikace je 29 černobílých a 4 barevné obrazové přílohy. Cena sešité brožurky (formátu A5) s barevnou obálkou je 60,- Kč. Objednat ji lze na adrese: nakladatelství Linda, Husovo nám. 22, 588 13 Polná, nebo na telefonním čísle 567212166.

Nakladatelství Linda vydalo rovněž novou barevnou pohlednici *Areál hradu a zámku v Polné* se čtyřmi záběry v nákladu 500 kusů.